

inbo

Marternieuws

van het Instituut voor Natuur- en Bosonderzoek

marternieuws@inbo.be • www.inbo.be

INBO Marternieuws 9 – december 2012

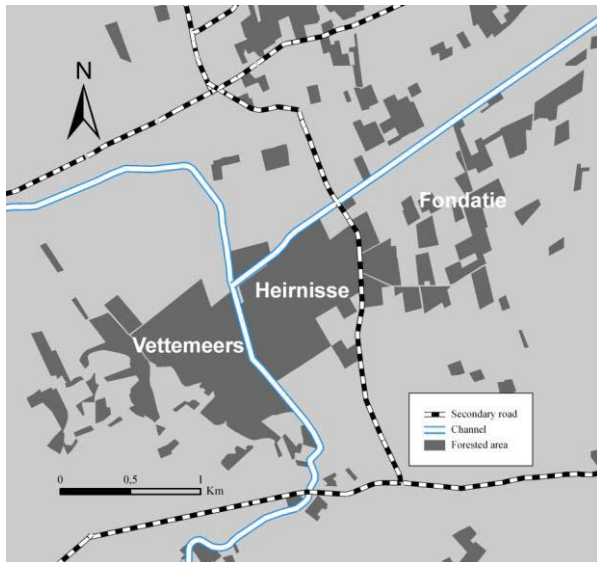
Inhoud

- [Nog twee boommarters gezenderd in onderzoeksgebied 'Sinaai' \(Provincie Oost-Vlaanderen\)](#)
 - [Dassen naderen Pajottenland \(westelijk Vlaams-Brabant\) vanuit het zuiden](#)
 - [Otter doodgereden op E313 in Ranst, in Willebroek nog altijd een otter aanwezig \(provincie Antwerpen\)](#)
 - [Boommarter gefilmd in Wiekevorst \(provincie Antwerpen\)](#)
-

Nog twee boommarters gezenderd in onderzoeksgebied 'Sinaai' (Provincie oost-Vlaanderen)

Om de recente gebeurtenissen in de boommarterssoap van Sinaai te kunnen blijven volgen lijkt het ons handig een overzicht te geven van het onderzoeksgebied. Het bestaat als boscomplex grosso modo uit drie deelgebieden. Het centrale deel is de Heirnisse (bosreservaat van de Vlaamse overheid), ten zuidwesten ervan ligt de Vette-meers, ten noordoosten de Fondatie. Laatste beide deelgebieden zijn in particulier bezit, waarbij de natuurvereniging vzw Durme één van de eigenaars is en er een natuurreervaat uitbouwt. De Vette-meers en de Heirnisse worden van elkaar gescheiden door de Moervaart, een kanaal van 20 m breed. De Heirnisse is van de Fondatie gescheiden door een verkeersweg (Weimansstraat). Zowel de Heirnisse als de Fondatie worden in het noordwesten begrensd door de Stekense Vaart, een kanaal van ca. 10 m breed dat T-vormig aansluit op de Moervaart.

Onderzoeksgebied Sinaai: situering deelgebieden Vette-meers, Heirnisse en Fondatie

Nadat we de oude halsbandzender van Eufrasie op 3 oktober 2012 hebben vervangen door een nieuwe (zie Marternieuws 8), slaagden we er de daaropvolgende weken in om nog twee boommarters te voorzien van een zender.

Germaine is een dochter van Eufrasie en werd in het voorjaar van 2011 geboren in een spechtenholte in een Grauwe abeel, samen met haar broer Valère. Op basis van fotovalresultaten was al gebleken dat Germaine het voorbije jaar in de omgeving van de Vette-meers leefde (zie vorige edities Marternieuws). Op 19 oktober 2012 konden we haar vangen en voorzien van een halsbandzender. We hebben enkele [filmpjes op ons Vimeo-kanaal](#) gezet waarop ondermeer te zien is hoe [Germaine de val markeert vóór ze gevangen werd](#) en [hoe ze reageert éénmaal ze gevangen zit](#).

Het nemen van een haarstaal bij Germaine, 19 oktober 2012 (foto INBO)

Germaine krijgt haar halsbandzender, 19 oktober 2012 (foto INBO)

Op 8 november was het de beurt aan een derde exemplaar, opnieuw een wijfje, gevangen in het deelgebied de Fondatie. De vangst van dit derde wijfje kwam als een verrassing, we hadden eerder verwacht een volwassen mannetje te vangen. Dit wijfje is ons volledig onbekend. Het betreft een jong dier dat nog geen jongen heeft gehad. Ze is dus in haar eerste of tweede levensjaar. Opvallend aan dit wijfje zijn haar bijzonder grote oren in verhouding tot haar grootte. We hebben haar Madeleine gedoopt. Indien Madeleine zich in haar tweede levensjaar bevindt, is ze zeker geen dochter van Eufrasie. In 2011 hadden we dankzij de zender van Eufrasie, de uitvoerige observaties van de jongen bij de nestboom én de vele fotovalopnames zekerheid dat Eufrasie naast Valère en Germaine geen derde jong had. Dat er in 2011 een tweede wijfje een nest jongen grootbracht in

het deelgebied de Fondatie is een theoretische mogelijkheid, maar achten we weinig waarschijnlijk omdat er ook in dit gebied permanent fotovallen stonden. Indien Madeleine een tweedejaarsdier zou zijn, is er dus veel kans dat ze elders geboren werd. Indien ze zich in haar eerste levensjaar bevindt is het best mogelijk wel een dochter van Eufrasie. Dit jaar hebben we zekerheid over één jong, dat werd vastgelegd door de fotovallen en dat helaas op 6 juli als verkeersslachtoffer werd ingezameld (zie Marternieuws 8). We konden dit voorjaar Eufrasie niet telemetrisch volgen omdat de batterij van haar zender leeg was, de nestplaats was dan ook niet gekend en er werden geen observaties verricht; ook de fotovalopnames waren dit zomerseizoen schaarser dan in 2012. Hoewel we aanvankelijk dachten dat Eufrasie in 2012 slechts één jong had, moeten we ons toch de vraag stellen of Madeleine dan toch niet een tweede jong is, dat toevallig net niet samen met haar broer en moeder in beeld kwam bij de fotovalopnames.

*Madeleine met de grote oren,
8 november 2012 (foto INBO)*

*Madeleine na het zenderen op een voederplaats,
24 november 2012 (foto INBO)*

Intussen hebben we DNA-stalen van zeven boommarters uit het onderzoeksgebied Sinaai : drie verkeersslachtoffers en vier gezenderde dieren. Via verwantschapsanalyse door onze genetica-collega's zullen we te weten komen of Madeleine al dan niet een dochter is van Eufrasie. Ook een inschatting van de mate van inteelt in deze kleine geïsoleerde (?) populatie, als zeer pertinente vraagstelling, behoort tot de mogelijkheden.

Nu we drie 'buurvrouwen' gelijktijdig kunnen volgen, zullen we alvast een en ander kunnen bijleren over het terreingebruik van boommarters in geïsoleerde én versnipperde bosgebieden. Voorlopig hebben we nog geen overlap tussen de leefgebieden van de drie wijfjes vastgesteld. De koek wordt netjes verdeeld.

Eufrasie lijkt momenteel uitsluitend in de Heirnis te verblijven, waarbij ze nu af en toe wel de Stekense vaart overzwemt naar het kleine bosje in de hoek van de twee kanalen. Haar leefgebied is op dit moment nog kleiner dan in het najaar van 2010 toen ook een groot stuk van de Vette-meers tot haar territorium behoorde. In het najaar van 2011 was het Valère die de plak zwaaide in de Heirnis, uit de fotovalresultaten bleek dat Eufrasie toen in de Fondatie zat. Eén ding is nu al duidelijk: Eufrasie heeft de begrenzing, de grootte en de ligging van haar territorium al meerdere keren moeten aanpassen aan de omstandigheden.

*Eufrasia met haar nieuwe fluorescerende zender op de voedertafel,
4 oktober 2012 (foto INBO)*

Madeleine gebruikt momenteel enkel de Fondatie. Dit deelgebied bestaat niet uit aaneengesloten bos maar uit een mozaïek van kleine bosjes, houtkanten, graslanden en enkele akkers. Het gebied de Fondatie wordt begrensd door de Stekense vaart, maar daar trekt ook Madeleine zich niks van aan: ze had haar dagrustplaats al minstens één maal in één van de bossnippers ten noorden van die vaart.

Germaine heeft met de Vette-meers een vrij omvangrijk bos ter beschikking, maar toch maakt ook zij gebruik van het mozaïeklandschap met kleinere bosjes ten zuidwesten van de Vette-meers.

Ondertussen hebben we reeds een poging ondernomen om de dit voorjaar uit het gebied weggetrokken marter Valère vanuit een vliegtuigje terug te vinden. Door opkomende mist hebben we enkel de strook bossen tussen de Gentse kanaalzone en de omgeving van Stekene kunnen scannen. De ontvangst van de radiosignalen die de zenders uitstralen is vanuit de lucht zeer goed. Zo konden we Madeleine al op een drietal km onderscheppen. Als de zender nog werkt, zit Valère duidelijk niet in deze zone.

Dassen naderen Pajottenland (westelijk Vlaams-Brabant) vanuit het zuiden

De dichtste burchten van de geïsoleerde relictpopulatie van Nivelles-Ittre bevinden zich op een zevental kilometer van de grens met Vlaams-Brabant (zie kaartje in Marternieuws 3). In de voorbije zomer werd echter een nieuwe locatie met een bewoonde dassenburcht ontdekt, op slechts 3 km van de gewestgrens. Gezien het leefgebied van dassen zich gemakkelijk ruim een kilometer rond hun burcht uitstrekt, zullen de bewoners van deze burcht ei-zo-na ook voet op Vlaamse grond zetten.

Een dassenfamilie in een nieuw gekoloniseerd gebied is bijzonder kwetsbaar. Vooreerst is er door ons dicht weggengnet een permanent hoog risico op sterfte door verkeer, het wegvallen van één dominant dier kan ertoe leiden dat de groep ontbonden wordt. Daarnaast kan verstoring van de burchtsite door mensen en/of honden heel snel even nefast zijn. Zo brachten we vorig jaar (Marternieuws 4) het verhaal van een nieuwe burcht in oostelijk Waals-Brabant (eveneens vlakbij de grens met Vlaams-Brabant) mét succesvolle voortplanting – waarbij echter minstens één jong door een hond gedood werd. Dit jaar werd op diezelfde burcht geen dassenactiviteit meer waargenomen....

Rekolonisatie door dassen is op die manier een processie van Echternach. Dat sommige zwervende exemplaren grote afstanden kunnen afleggen, is onderhand wel duidelijk, maar voor een succesvolle permanente vestiging op grote afstand van robuuste bronpopulaties moet werkelijk alles mee zitten.

De meest voor de hand liggende manier waarop dassen hun areaal kunnen uitbreiden is via een geleidelijke perifere uitbreiding van bronpopulaties. In Vlaanderen is dit mogelijk bij de Haspengouwse populatie: deze wordt namelijk niet ruimtelijk begrensd door grote barrières (afgezien van het Albertkanaal in het noorden). Toch verloopt herkolonisatie van perifere gebieden hier uiterst moeizaam. De reden moet ook hier gezocht worden bij de hoge verkeerssterfte. Tegenwoordig worden in Haspengouw door de medewerkers van het Marternetwerk en de Likona-dassenwerkgroep jaarlijks zo'n 20-25 dode dassen ingezameld, bijna allemaal verkeersslachtoffers. De populatiegrootte wordt geschat op een 250-tal dieren, wat betekent dat er jaarlijks 10% van de populatie dood wordt teruggevonden. Het voortbestaan van de bronpopulatie komt er niet onmiddellijk door in gevaar, maar de voortplanting dient er hoofdzakelijk de lokale verliezen te compenseren in plaats van te leiden tot dispersie en kolonisatie van nieuw terrein. Gezien de grote inspanningen die vanuit het beleid voor de das worden gedaan (zoals bv. het construeren van ecoducten en het recente Vlaams-Brabantse soortbeschermingsplan), is het terugdringen van deze verkeerssterfte hier een bijzondere uitdaging.

Otter doodgereden op E313 in Ranst, in Willebroek nog altijd een otter aanwezig (provincie Antwerpen)

Op dinsdag 23 oktober om 16u reed ANB-er Jan Meulemans op de E313 richting Antwerpen toen hij, net voor de parking in Ranst (ter hoogte van enkele visvijvers) een dode otter opmerkte. Zijn collega Daniël Josten passeerde er die dag in de voormiddag, echter zonder een otter – toch een opvallend groot dier – op te merken. Ook de dag voordien werd dit traject afgelegd zonder dat een otter werd opgemerkt, terwijl bij een nieuwe passage op 24 oktober de otter meteen wél werd opgemerkt. 23 oktober is dus zo goed als zeker de datum van sterfte, bovendien verplaatste het dier zich wellicht overdag. Het kadaver kon uiteindelijk op 25 oktober ingezameld worden door Jan Meulemans, waarna het werd overgebracht naar de vriezer van het VOC te Brasschaat.

Het belang van het nauwkeurig registreren van inzamel- en opmerkdatums werd aangetoond door de gebeurtenissen die zich ondertussen voltrokken in Willebroek. In het Broek Denaeyer (waar de eerste otterbeelden dit jaar werden opgenomen, zie Marternieuws 7) stonden al die tijd drie fotovallen opgesteld door de domeinwachters van de Provinciale Groendomeinen Regio Mechelen. Op 19 oktober, om 21u30 werd er een [beeldvullende opname van een otter](#) gemaakt. Op 20 oktober, om 01u55 zien we de rug van een otter in beeld en op 24 oktober, om 22u37 (een dag na de vondst in Ranst!) zien we snorharen in beeld die enkel van een otter kunnen zijn... Het verkeersslachtoffer van Ranst is dus niet hetzelfde dier dat in Willebroek gefilmd werd!

Inmiddels konden we een autopsie op de dode otter uitvoeren. Helaas was het dier na twee dagen op de autostrade te liggen gereduceerd tot een nagenoeg leeggereden vel. Alle organen en ook zo goed als alle skeletelementen waren weg, waardoor de informatie die we uit de autopsie konden halen beperkt is. De lengte kon daardoor ook slechts zeer ruw bepaald worden: een lichaamslengte van ca. 90 cm en een staartlengte van ca. 45 cm. Op basis van een dergelijke lichaamslengte gaat het om een groot en dus volgroeid mannetje. Volgroeid is echter niet hetzelfde als seksueel rijp. Gelukkig hebben we wel het baculum of penisbeen teruggevonden (dit is immers met stevig bindweefsel verbonden met de huid). Op basis van lengte en gewicht zijn jongere en oudere dieren van elkaar te onderscheiden. Met een lengte van 62 mm en een gewicht van 2,29 gram gaat het zeker om een volledig volwassen dier, minstens twee jaar oud. Daarnaast konden er nog enkele tanden gerecupereerd worden: één (nagenoeg) volledige onderhoektand, de wortel van de andere onderhoektand, en de onderste snijtanden. Deze hoektandwortels zullen ons toelaten de exacte leeftijd te kennen door microscopisch onderzoek. Het topje van de volledige hoektand is afgebroken, dus hieraan valt geen 'gewone' slijtage te bepalen. De bovenrand van de snijtanden laat wel enige visuele interpretatie toe van slijtage, gekoppeld aan leeftijd. Deze slijtage is beperkt, zodat het geen 'zeer oud' dier is. Een voorlopige beoordeling komt daarmee bij een leeftijd van twee à drie jaar. Otters hebben in West-Europa hoe dan ook geen lange levensverwachting wegens de hoge kans op ongevallen: voor dieren die het jeugdstadium ontgroeid raken is dit slechts 2-3 (4) jaar, terwijl de fysieke levensverwachting in theorie 10-15 jaar kan zijn.

De otter die op 23 oktober 2012 werd doodgereden in Ranst, met een steenmarter ter vergelijking (foto INBO)

Er werd ook een DNA-staal genomen. Dit staal werd overgemaakt aan onze Nederlandse collega's van Alterra, zodat zij het DNA kunnen vergelijken met dat van de Noord-Nederlandse populatie. Deze analyses zullen begin 2013 uitgevoerd worden. De dieren uit Noord-Nederland werden geïntroduceerd via een officieel herintroductieprogramma tussen 2002 en 2008. Een deel van deze otters werd in het wild gevangen in Wit-Rusland, Letland en Polen, een ander deel was afkomstig uit kweek in gevangenschap. Van elk van deze dieren is het genetisch paspoort gekend zodat hun nakomelingen getraceerd kunnen worden. Deze otters hebben zich ondanks een hoge verkeerssterfte kunnen handhaven in het gebied van herintroductie en zijn zich nu met mondjesmaat aan het verspreiden over Nederland. De areaaluitbreiding verloopt via een olievlekpatroon vanuit het gebied van herintroductie, maar ook sprongsgewijs waarbij nieuwe populatiekernen ontstaan door lange-afstandsdispersers. Het DNA-onderzoek bracht evenwel aan het licht dat een aantal van de Nederlandse verkeersslachtoffers niet afkomstig was uit de herintroductiegroep, maar uit de Duitse populatie op zo'n 150-200 km van de Nederlandse grens. Tussen de Duitse (Centraal-Europese) populatie en het Nederlandse kerngebied werden inmiddels kleine groepen zich voortplantende otters ontdekt, bestaande uit dieren van beide populaties en hun nakomelingen. In 2006 werd een 'vreemde' otter doodgereden in het zuiden van Nederland, nabij Breda. Of de otter die deze zomer werd ingezameld in het Nederlandse Asten (niet zo ver van de grens met Belgisch Limburg, zie Marternieuws 8) ook een vreemde eend in de bijt is zullen we begin volgend jaar te weten komen.

De herkomst van de recente 'Vlaamse' otters is vooralsnog onduidelijk, mogelijk gaat het om relict dieren. Zowel in de Ardennen als in de Maasvallei (Limburg) bleven er de laatste (tientallen) jaren op onregelmatige tijdstippen immers betrouwbare waarnemingen opduiken. Bij zeer lage aantallen laten otters ook minder sporen na en kunnen ze over zeer grote afstanden (tot enkele honderden kilometer !) zwerven. Zonder het gebruik van fotovallen hadden we nu ook geen weet van de otters in Bocholt en Willebroek. De mogelijkheid van een illegale introductie (een veronderstelling die stevast her en der opduikt) kunnen we in principe niet uitsluiten, maar lijkt ons om diverse redenen onwaarschijnlijk. Ongewilde ontsnapping uit gevangenschap is een andere theoretische mogelijkheid, maar de plaatsen waar meerdere Europese otters in gevangenschap worden gehouden zijn zo beperkt dat dit vroeg of laat wel bekend geraakt.

Vanaf 2013 zijn er in Nederland nieuwe uitzettingen gepland op twee locaties: in Gelderland (centraal Nederland) en in Nederlands Limburg (Maasvallei), d.i. vlakbij Vlaanderen aan. Op die manier hoopt men op termijn tot genetische uitwisseling te komen tussen de otters van het noorden en die van het zuiden, in de Ardennen.

Boommarter gefilmd in Wiekevorst (provincie Antwerpen)

Eind oktober verdwenen in Wiekevorst (deelgemeente van Heist-op-den-Berg) vier kippen uit een stal in gebruik als kippenhok. Op 4 november werden de resterende 3 kippen dood aangetroffen in de stal. De kippen werden teruggevonden met afgebeten kop, één kip lag in een door de predator gemaakt kuiltje in half verteerd stro en was afgedekt met hetzelfde materiaal. Onder de deur van de stal was een kleine opening gekrabd, te klein voor een vos. De kippen sliepen op een soort zolderverdieping, een plaats die moeilijk te bereiken is voor vossen. Op 7 november installeerde Ruud De Keyser een cameraval in de stal. De dode kippen liet men aanvankelijk liggen maar werden na enkele dagen toch opgeruimd. Het duurde tot de nacht van 13 op 14 november alvorens de dader opnieuw een kijkje kwam nemen in de stal. De videobeelden werden ons ter determinatie voorgelegd, maar vermits deze volgend jaar nog zullen te zien zijn in een tv-programma tonen we hier enkel stilstaande beelden uit de opname. De cameraval filmde een onmiskenbare boommarter die rondsnuffelt, even kegelend rondkijkt en de stal terug verlaat langs de kleine opening onder de deur.

Het bewuste kippenhok ligt aan de rand van de dorpskern en grenst aan landbouwgronden met hier en daar kleine geïsoleerde bosjes. Het lijkt weinig waarschijnlijk dat het kippenhok binnen een effectief boommarterterritorium zou gelegen zijn, de onmiddellijke omgeving is immers zeer bosarm. Waarschijnlijk gaat het om een dier dat nog op zoek is naar een eigen territorium. Het terreingebruik van onze gezenderde boommarters in Sinaai indachtig, zijn er enkele kilometers verderop wel voldoende mogelijkheden voor vestiging. Deze boommarter hoeft dus zeker niet van heel ver te komen. In mei 2003 werd overigens vlakbij (in Herenthout) reeds een dode boommarter ingezameld. Omdat het om een volgroeid maar nog jong mannetje ging konden we toen ook geen uitspraak doen over het al dan niet gevestigd zijn van boommarters in de streek.

Boommarter in een kippenhok in Wiekevorst, nacht van 13 op 14 november 2012 (foto's Ruud De Keyser)